

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه روان‌شناسی

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته روان‌شناسی با گرایش تربیتی

عنوان

مقایسه‌ی ادراک بینایی در کودکان ۵ ساله با دلبستگی ایمن و نایمن

استاد راهنما

دکتر میترا راستگو مقدم

استاد مشاور

دکتر محمدرضا اسدی یونسی

پژوهشگر

نسترن فریوراد

شهریور ماه ۱۳۹۲

این پایان نامه را ضمن تشکر و سپاس بیکران و در کمال افتخار تقدیم می نمایم به

پدر و مادر مهربانم به پاس عاطفه سرشارشان

همیشه قدردان زحمات بی دریغ و بی انتهایشان، مسم و تاابد و ابدار لطف بی ادعا و بی اندازه آنها خواهم ماند.

به خواهران و برادرانم که حامیان و دوستان همیشگی ام هستند به پاس محبت های همیشگی اشان.

تقدیر و تشکر

اکنون که با استعانت از ایندستان این اثر علمی و پژوهشی به اتمام رسیده است، از استاد بزرگوارم سرکار خانم دکتر تیرا راسکو مقدم که در تمام مراحل این پایان نامه راهنمایی کرده اند و شکل گرفتن این اثر علمی مرهون اندیشه سزایشان است، پاسکزاری می‌نمایم.

از راهنمایی و مساعدت استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد رضا اسدی یونسی به عنوان استاد مشاور صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از همکاری صمیمانه سرکار خانم انوری از اعضای محترم انجمن دوستدار کودک، مدیریت و معاونت کلیه مهدکودک‌های بهکام شهر مشهد پاسکزاریم.

از تمامی کودکان عزیز که با پانگه‌کونی خود، صورانه اینجانب را همراهی کردند و انجام این پژوهش را میسر ساختند، پاسکزاریم.

سپاس ویژه دارم از خواهر مهربانم خانم اکرم فریوراد و برادر مهربانم آقای امیر یونسک فریوراد که در طی این دو سال و در فراز و نشیب این پژوهش نگاه

یاری‌گر و همراهی همیشگی‌اش را بیچگاه از من دریغ نکردند و محبت‌های دل‌سوزانه‌اش را هر من به‌یاد نمودم.

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر مقایسه‌ی ادراک بینایی در کودکان ۵ ساله با دلبستگی ایمن و نایمن است. این پژوهش از نوع پس رویدادی است. به منظور انجام پژوهش، از جامعه‌ی آماری متشکل از کلیه‌ی کودکان ۵ ساله در مهدکودک‌های همگام مشهد، تعداد ۴۰ کودک (به تفکیک در دو گروه ۲۰ نفری ایمن و نایمن) با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌های مربوط به تعیین سبک دلبستگی کودکان از آزمون سنجش میزان امنیت دلبستگی کودک استفاده شد. همچنین گروه‌های پژوهش بر اساس آزمون هوش رنگی ریون همتا شدند. برای سنجش میزان ادراک بینایی و مهارت‌های مختلف آن از آزمون ادراک بینایی استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین دو گروه ایمن و نایمن از لحاظ بهره‌ی ادراک بینایی و خرده مهارت‌های تشخیص بینایی، حافظه‌ی بینایی، ثبات بینایی، تشخیص شکل از زمینه، حافظه‌ی توالی بینایی و اکمال بینایی ادراک بینایی، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌ها همچنین نشان داد جنسیت در نتایج حاصل شده بی‌تأثیر بوده است.

واژگان کلیدی: ادراک بینایی، دلبستگی ایمن، دلبستگی نایمن.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش

- ۱-۱ مقدمه..... ۱
- ۲-۱ بیان مسأله..... ۱
- ۳-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش..... ۶
- ۴-۱ گزاره‌های پژوهش..... ۶
- ۱-۴-۱ اهداف پژوهش..... ۶
- ۲-۴-۱ فرضیه و سؤال‌های پژوهش..... ۷
- ۵-۱ تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش..... ۸

فصل دوم: ادبیات و پیشینه پژوهش

- ۱-۲ مقدمه..... ۱۰
- ۲-۲ ادراک..... ۱۰
- ۳-۲ ادراک بینایی..... ۱۰
- ۴-۲ تفاوت بینایی و دیدن..... ۱۱
- ۵-۲ اجزاء سیستم بینایی..... ۱۱
- ۶-۲ رشد ادراک بینایی در کودکان..... ۱۲
- ۱-۶-۲ قوانین رشد ادراک بینایی..... ۱۳
- ۷-۲ علل تأخیر در رشد ادراک بینایی..... ۱۳
- ۸-۲ اجزاء ادراک بینایی..... ۱۴
- ۱-۸-۲ تشخیص بینایی..... ۱۴
- ۲-۸-۲ حافظه بینایی..... ۱۵
- ۳-۸-۲ ارتباط فضایی - بینایی..... ۱۵
- ۴-۸-۲ ثبات شکل بینایی..... ۱۶
- ۵-۸-۲ هماهنگی بینایی - حرکتی..... ۱۶
- ۶-۸-۲ حافظه توالی بینایی..... ۱۶
- ۷-۸-۲ تشخیص شکل از زمینه..... ۱۶
- ۸-۸-۲ اکمال بصری..... ۱۷
- ۹-۲ خطاهای ادراک بینایی..... ۱۷

- ۱۷-۹-۲ خطای حرکت ظاهری.....
- ۱۷-۹-۲ خطای حرکت واقعی.....
- ۱۸-۹-۲ خطای ادراکی.....
- ۱۸-۹-۲ خطای بینایی.....
- ۱۸-۹-۲ خطای بینایی ناشی از دقت و تمرکز.....
- ۱۸-۹-۲ خطای بینایی مولر- لایر.....
- ۱۹-۲ اهمیت ادراک بینایی.....
- ۲۰-۱-۱-۲ مشکلات کودکان با اختلال در پردازش اطلاعات دیداری.....
- ۲۱-۲ نظریه‌های ادراک بینایی.....
- ۲۱-۱۱-۲ رویکرد شناختی.....
- ۲۱-۱۱-۲ رویکرد عصب- زیست‌شناختی.....
- ۲۲-۱۱-۲ رویکرد رشدی.....
- ۲۲-۲ مروری بر پژوهش‌ها.....
- ۲۶-۲ نظریه دلبستگی.....
- ۲۶-۲ تعریف دلبستگی.....
- ۲۸-۲ تفاوت دلبستگی با پیوند و وابستگی.....
- ۲۸-۲ ساختار شناختی دلبستگی.....
- ۲۹-۲ کارکردهای دلبستگی.....
- ۳۱-۲ سبک‌های دلبستگی.....
- ۳۱-۱۸-۲ کودکان با سبک دلبستگی ایمن.....
- ۳۲-۱۸-۲ کودکان با سبک دلبستگی اضطرابی- اجتنابی.....
- ۳۳-۱۸-۲ کودکان با سبک دلبستگی اضطرابی- دوسوگرا.....
- ۳۴-۱۸-۲ دلبستگی سازمان نیافته.....
- ۳۴-۱۹-۲ نظریه‌های مرتبط با سبک‌های دلبستگی.....
- ۳۴-۱۹-۲ نظریه روان‌تحلیل‌گری.....
- ۳۶-۱۹-۲ نظریه یادگیری.....
- ۳۶-۱۹-۲ نظریه کردارشناسی و دیدگاه بالبی.....
- ۳۶-۱۹-۲ نظریه شناختی- تحولی.....
- ۳۷-۲۰-۲ مروری بر پژوهش‌ها.....
- ۳۷-۲۰-۲ مروری بر پژوهش‌های مرتبط با سبک دلبستگی و شناخت.....
- ۴۰-۲۰-۲ مروری بر سایر پژوهش‌ها.....

۲۱-۲ خلاصه و جمع‌بندی فصل..... ۴۰

فصل سوم: روش پژوهش

- ۱-۳ مقدمه..... ۴۱
- ۲-۳ طرح پژوهش..... ۴۱
- ۳-۳ جامعه آماری پژوهش..... ۴۱
- ۴-۳ نمونه پژوهش و روش نمونه‌گیری..... ۴۱
- ۵-۳ ابزارهای پژوهش..... ۴۱
- ۱-۵-۳ پرسشنامه سنجش میزان امنیت دلبستگی کودک (Q-SET)..... ۴۲
- ۲-۵-۳ آزمون تجدیدنظر شده ادراک بینایی غیر وابسته به حرکت TVPS-R..... ۴۳
- ۳-۵-۳ آزمون ماتریس‌های پیش‌رونده ریون رنگی کودکان سری‌های A, B, AB..... ۴۳
- ۶-۳ نحوه اجرای پژوهش..... ۴۴
- ۱-۶-۳ ملاحظات اخلاقی..... ۴۵
- ۷-۳ شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها..... ۴۶

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

- ۱-۴ مقدمه..... ۴۷
- ۲-۴ اطلاعات جمعیت‌شناختی گروه نمونه..... ۴۷
- ۱-۲-۴ توزیع فراوانی دو گروه بر اساس جنسیت..... ۴۷
- ۲-۲-۴ توزیع فراوانی و درصد دو گروه نمونه بر اساس تحصیلات مادران..... ۴۸
- ۳-۲-۴ توزیع فراوانی و درصد گروه نمونه بر اساس وضعیت اشتغال مادران..... ۴۹
- ۳-۴ یافته‌های توصیفی..... ۵۰
- ۱-۳-۴ یافته‌های توصیفی هفت خرده‌مهارت ادراک بینایی..... ۵۰
- ۲-۳-۴ یافته‌های توصیفی بهره‌ی ادراک بینایی..... ۵۲
- ۴-۴ یافته‌های استنباطی..... ۵۳
- ۱-۴-۴ بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها..... ۵۳
- ۲-۴-۴ بررسی فرضیه پژوهش..... ۵۳
- ۳-۴-۴ بررسی سؤال‌های پژوهش..... ۵۴
- ۵-۴ یافته‌های جانبی..... ۵۶

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

- ۱-۵ مقدمه..... ۵۸

۵۹.....	۲-۵ خلاصه‌ای از نتایج آزمون فرضیه و سؤال‌های پژوهش
۵۹.....	۱-۲-۵ نتایج آزمون فرضیه پژوهش به همراه بحث و نتیجه‌گیری
۶۰.....	۲-۲-۵ خلاصه‌ای از نتایج هفت سؤال پژوهش به همراه بحث و نتیجه‌گیری
۶۲.....	۳-۵ پیشنهادات پژوهش
۶۲.....	۱-۳-۵ پیشنهادات کاربردی پژوهش
۶۲.....	۲-۳-۵ پیشنهادات پژوهش
۶۲.....	۴-۵ محدودیت‌های پژوهش
۶۳.....	منابع فارسی
۶۸.....	منابع لاتین
۷۲.....	پیوست‌ها

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۴: توزیع فراوانی آزمودنی‌ها به تفکیک گروه (ایمن و نایمن) و جنس..... ۴۷
- جدول ۲-۴: توزیع فراوانی و درصد میزان تحصیلات مادران در دو گروه..... ۴۸
- جدول ۳-۴: توزیع فراوانی و درصد وضعیت اشتغال مادران گروه‌های پژوهش..... ۴۹
- جدول ۴-۴: میانگین، انحراف معیار نمرات حاصل از ۷ خرده آزمون در دو گروه ایمن و نایمن..... ۵۱
- جدول ۵-۴: میانگین، انحراف معیار سن و ادراک بینایی در دو گروه ایمن و نایمن..... ۵۲
- جدول ۶-۴: بررسی تفاوت سن و بهره ادراک بینایی در گروه ایمن و نایمن..... ۵۴
- جدول ۷-۴: نتایج آزمون معناداری مانووا مربوط به مقایسه دو گروه به لحاظ ترکیب خطی خرده مهارت‌های ادراک بینایی..... ۵۵
- جدول ۸-۴: نتایج آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه دو گروه در خرده مهارت‌های ادراک بینایی..... ۵۶
- جدول ۹-۴: بررسی تفاوت ادراک بینایی در پسران و دختران..... ۵۷
- جدول ۱-۵: نتایج تحلیل مانووا برای بررسی هفت سؤال پژوهش..... ۶۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۴: توزیع فراوانی افراد نمونه..... ۴۸
- نمودار ۲-۴: فراوانی و درصد میزان تحصیلات مادران دو گروه..... ۴۹
- نمودار ۳-۴: فراوانی و درصد وضعیت اشتغال مادران دو گروه..... ۵۰
- نمودار ۴-۴: میانگین نمرات هفت خرده‌مهارت ادراک بینایی در دو گروه ایمن و نایمن..... ۵۲
- نمودار ۵-۴: میانگین سن و بهره‌ادراک بینایی در گروه ایمن و نایمن..... ۵۳

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲: خطای ادراک بینایی مولر- لایر..... ۱۹

فصل اول

طرح پژوهش

۱-۱ مقدمه

رشد کودک محصول تعامل عوامل مختلف از قبیل ساختار زیست‌شناختی، ژنتیک، کیفیت تجربیات و ویژگی‌های محیطی است. در نخستین ماه‌های زندگی نوزاد، ارتباط بین او و مراقبش منبع بسیار قدرتمندی برای سازماندهی تجربیات وی از دنیا می‌باشد. بنابراین یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد روانی و اجتماعی، روابط والدین و کودکان می‌باشد که از اهمیت حیاتی در زندگی کودک در حال رشد برخوردار است، به طوری که کیفیت این روابط در سال‌های اولیه‌ی کودکی، اساس رشد شناختی، زبانی، اجتماعی و هیجانی شخص را پایه‌گذاری می‌کند (سامروف و فایس^۱، ۲۰۰۰؛ نقل در مانتیما^۲، ۲۰۰۶).

گرینسپن^۳ (۲۰۰۶؛ نقل در مفرد، ۱۳۹۰) معتقد است هر کودکی با ویژگی‌های منحصر به فرد خود (ویژگی‌های زیستی) وارد تعامل اجتماعی با دیگران می‌شود - تعامل وراثت با محیط - و با تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از کیفیت تعاملات اجتماعی با افراد مهم زندگی است که سرنوشت رشد و بهداشت روانی کودک تعیین می‌گردد. در این فرآیند هیجان‌ها به عنوان محور تحول انسان، نقشی محوری در فرآیند رشد یکپارچه ایفاء می‌کنند. به گونه‌ای که تعامل هیجانی بین کودک و مراقبین بستری را فراهم می‌کند که از طریق آن رشد سالم یا ناسالم به وقوع می‌پیوندد.

در میان ابعاد مختلف رشد کودک، ادراک بینایی به عنوان یک جنبه از رشد شناختی نقش به‌سزایی در زندگی روزمره‌ی شخصی و اجتماعی وی دارد و جایگاه تعیین‌کننده و منحصر به فرد آن در تعلیم و تربیت و یادگیری‌های تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. بنابراین علی‌رغم حجم کثیر پژوهش در زمینه‌ی ادراک بینایی، امروزه همچنان خلاء پژوهش‌ها به منظور روشن شدن عوامل تأثیرگذار بر رشد جنبه‌های مختلف آن احساس می‌شود. لذا در پژوهش حاضر به دنبال این هستیم که بدانیم آیا همانگونه که یک رابطه‌ی عاطفی خوب بین مادر و کودک می‌تواند اثرات مثبتی بر رشد شناختی کودک داشته باشد، کیفیت نامطلوب این تعامل بین مادر و کودک نیز، می‌تواند مهارت‌های مختلف ادراک بینایی کودک را تحت تأثیر قرار دهد یا خیر؟

از آنجا که والدین و به ویژه مادر، اولین تعامل اجتماعی را با کودک خود آغاز می‌کنند، لذا مادر اولین و تأثیرگذارترین فرد در تربیت کودک محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت جایگاه مادر و نقش وی در برخی از جنبه‌های رشد هیجانی مثل دلبستگی، می‌توان کیفیت تعامل میان مادر و کودک را به عنوان بستری تأثیرگذار در رشد روانشناختی (شناختی، هیجانی و اجتماعی) کودکان مورد بررسی قرار داد.

۱-۲ بیان مسأله

بینایی گسترده‌ترین سیستم حسی انسان و غالب‌ترین حس انسان در درک جهان خارج است. این سیستم علاوه بر فرآیند دیدن و کسب اطلاعات بینایی از جهان خارج، وظایف متعدد دیگری نیز دارد از جمله: آگاه کردن ما از خطرات پیرامون، قضاوت راجع به موقعیت‌ها، ارتباط اجتماعی، تصمیم‌گیری و تعادل. این سیستم در تمام مراحل رشد کودک به

¹ Sameroff & Fiese

² Mantymaa

³ Greenspan

عنوان حس هماهنگ‌کننده و یکپارچه‌ساز دخالت دارد (اسچنک^۱، ۲۰۰۶؛ نقل در خیاطزاده و همکاران، ۱۳۸۹). علی‌رغم اهمیت انکارناپذیر سیستم بینایی در دریافت اطلاعات از محیط پیرامون، به منظور استفاده از این اطلاعات ما نیازمندیم که به آن‌ها معنا بدهیم. بنابراین علاوه بر دیدن و کسب اطلاعات، ما به فرآیند ادراک بینایی برای ادراک کلی محیط خویش نیازمندیم.

ادراک بینایی به توانایی مغز برای فهم، تفسیر و سازماندهی اطلاعات ورودی از طریق چشم‌ها گفته می‌شود (گاردنر^۲، ۱۹۸۲؛ نقل در نوکان^۳، ۱۹۹۸). به عبارت دیگر ادراک بینایی توانایی تفسیر محرک بینایی است (اسچنک، ۱۹۹۶؛ نقل در کومار و رائو^۴، ۲۰۱۱).

در قلمرو وسیع ادراک بینایی، خرده مهارت‌های متعددی را می‌توان تشخیص داد. چلفانت و شفهلین^۵ (۱۹۶۹؛ نقل در فریار و رخشان، ۱۳۷۹) اجزاء زیر را در ترکیب ادراک بینایی مشخص نموده‌اند: الف) ثبات شکل بینایی^۶؛ توانایی فرد در انتخاب شکلی که مشابه شکل اولیه ارائه شده است، اگرچه ممکن است اندازه و جهت‌گیری فضایی آن فرق کرده باشد؛ ب) ارتباط بینایی-فضایی^۷؛ توانایی فرد در تشخیص شکلی که با شکل‌های دیگر نشان داده شده، متفاوت است؛ ج) تشخیص شکل از زمینه^۸؛ توانایی پیدا کردن شکل پنهان در سایر اشکال؛ د) تشخیص بینایی^۹؛ توانایی فرد در تشخیص خصوصیات واقعی دو شکل، زمانی که یکی از شکل‌ها در میان شکل‌های مشابه دیگر قرار بگیرد؛ ه) اكمال بینایی^{۱۰}؛ توانایی تعیین تصویری که اگر تمام خطوط نقطه‌چین روی آن به هم وصل شود، با شکل اولیه همخوانی دارد. علاوه بر خرده مهارت‌های ذکر شده، بعضی از پژوهشگران (از جمله سلطانی، سیماشیرازی، مرادی و لوری‌زاده، ۱۳۸۶؛ سیمین‌قلم و علی‌بخشی، ۱۳۹۰؛ صیادی و همکاران، ۱۳۹۰) با توجه به ابزاری که در پژوهش خود برای اندازه‌گیری مهارت‌های ادراک بینایی استفاده کرده‌اند، دو خرده مهارت دیگر را نیز در حوزه‌ی ادراک بینایی مورد بررسی قرار داده‌اند، که عبارتند از ۱) حافظه‌ی بینایی^{۱۱}؛ توانایی فرد در به خاطر آوردن سریع تمام خصوصیات شکل نشان داده شده و پیدا کردن این شکل در میان اشکال مشابه دیگر و ۲) حافظه‌ی توالی بینایی^{۱۲}؛ توانایی انتخاب گروهی از شکل‌ها که از نظر ترتیب، با یک گروه از شکل‌هایی که کودک به خاطر سپرده است، همخوانی دارد.

برای اینکه فرد بتواند فعالیت‌های روزمره‌ی زندگی خود را به خوبی انجام دهد، نیاز به پردازش اطلاعات بینایی دارد و در صورتی که ادراک بینایی فرد دچار اشکال شود، عملکرد او در فعالیت‌های روزمره‌ی زندگی مثل غذا خوردن، لباس پوشیدن، رانندگی، تعاملات اجتماعی، اشتغال، خواندن و نوشتن دچار اشکال می‌شود (آمپ‌هرد و جول^{۱۳}، ۲۰۰۷؛

¹ Schneck

² Gardner

³ Nukanna

⁴ Kumar & Rao

⁵ Chlfant & Scheffe lane

⁶ Visual form constancy

⁷ Visual Spatial relationship

⁸ Visual figure ground

⁹ Visual discrimination

¹⁰ Visual closure

¹¹ Visual memory

¹² Visual sequential memory

¹³ Umphred & Jewell

نقل در خیاطزاده و همکاران، ۱۳۸۹). نقص در مهارت‌های ادراک بینایی ممکن است در انجام فعالیت‌های ساده‌ی روزمره که نیاز به دستکاری ظریف اشیاء دارند، تأثیر منفی بگذارد (رازنبلام^۱، ۲۰۰۶؛ نقل در سیمین قلم و علی‌بخشی، ۱۳۹۰).

اشکال در ادراک بینایی علاوه بر اختلال در فعالیت‌های روزمره، می‌تواند در فعالیت‌های تحصیلی کودک نیز اثراتی منفی داشته باشد. به طور مثال هاویکا، هوبر و وینر^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی نشان دادند که نقص در ادراک بینایی باعث می‌شود میزان بازشناسی حروف و اعداد از طریق پردازش دیداری کم شود و در نتیجه سرعت خواندن لغات کاهش می‌یابد. جیه‌گر و آمارا^۳ (۲۰۰۶؛ نقل در کردنوقابی و درتاج، ۱۳۸۶) نیز معتقدند که ادراک بینایی یکی از کانال‌های ارتباطی است که نقش بسیار مهمی در دریافت پیام نوشتاری دارد.

نتایج پژوهش‌ها حاکی از این است که کودکان دارای اختلال در حساب در واقع در پردازش اطلاعات مشکل دارند و یکی از مهم‌ترین فرآیندهای مربوط به پردازش در آن‌ها، پردازش اطلاعات بینایی یا ادراک بینایی است (کاپلان و سادوک^۴، ۲۰۰۷؛ نقل در مقدم و همکاران، ۱۳۸۹). در تمام پژوهش‌ها تأیید شده است کودکانی که در مهدکودک و کودکستان ناتوانی در ادراک بینایی داشته‌اند، بعدها در دبستان نه تنها در آزمون‌های تحصیلی اغلب دچار مشکل شده‌اند، بلکه به لحاظ سازگاری در ابعاد اجتماعی و عاطفی نیز ضعیف بوده‌اند (فراستیگ و همکاران، ۲۰۰۶؛ نقل در کردنوقابی و درتاج، ۱۳۸۶).

مهارت‌های پردازش اطلاعات بینایی از جمله ادراک روابط فضایی، موقعیت در فضا، تشخیص شکل از زمینه، درک ثبات شکل و هماهنگی چشم و دست نقش مهمی در یادگیری کودکان ایفاء می‌کنند و اگر به مواد آموزشی ارائه شده در مدارس توجه کنیم اهمیت این مسأله بیشتر روشن می‌شود زیرا تقریباً ۷۰ درصد اطلاعات جهت یادگیری مواد درسی از طریق بینایی ارائه می‌شود و در انجام تکالیف منزل نیز این مهارت‌های پردازش اطلاعات بینایی نقش مهمی را ایفاء می‌کنند (نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۷۳).

با توجه به اهمیت ادراک بینایی و با توجه به نتایج پژوهش‌های مذکور مبنی بر اینکه اختلال در ادراک بینایی، عواقبی سوء، چون افت تحصیلی ناشی از نارساخوانی را در بر دارد، تشخیص عوامل مؤثر بر رشد مهارت‌های ادراک بینایی و درمان زودهنگام آن در کودکان دارای مشکل، می‌تواند از بسیاری از ناتوانی‌های یادگیری، کند شدن روند درمان و ایجاد مشکلات ثانویه جلوگیری کند.

متغیرهای محیطی از جمله عوامل مؤثر بر رشد ادراک بینایی هستند. بائر کورنوس و پارادیزو^۵ (۱۹۹۶؛ نقل در حاج‌حسینی، ۱۳۸۹) در مطالعات خود نشان داده‌اند که عملکرد نهایی سیستم بینایی یک فرد بزرگسال تا حدود زیادی به واسطه‌ی کیفیت محیط دیداری او در خلال دوران اولیه پس از تولد تعیین می‌شود. در واقع در طول دوره‌ی حساس پس از تولد، ما یاد می‌گیریم که ببینیم. خانواده، مدرسه، گروه همسالان، همسایگان، نهادهای مذهبی و اجتماعی، نظام سیاسی و تغییرات آن‌ها بستر محیطی رشد هستند که افراد در تمامی سنین و در سراسر رشد خود با آن‌ها در تعامل‌اند.

¹ Rosenblum

² Haweka, Huber & Winner

³ Gieger & Amara

⁴ Kaplan & Sadock

⁵ Bauer Kvrnvs & Paradiso

خانواده از نظر نوع پیوند عاطفی که میان اعضاء برقرار می‌کند به عنوان اولین بستر تعامل مستقیم هر فرد با اجتماع، مهم‌ترین بافت رشد است.

تجربه‌های اولیه‌ی زندگی کودک مخصوصاً تجارب هیجانی وی در رشد بعدی او بسیار مهم است (مالک‌پور، ۲۰۰۷). از جمله‌ی این تجارب می‌توان به یک رابطه‌ی عاطفی قوی با مراقب اولیه (که غالباً مادر می‌باشد) اشاره کرد. جان بالبی^۱ (۱۹۶۹) این رابطه‌ی عاطفی قوی را دلبستگی^۲ می‌نامد و معتقد است که این پیوند عاطفی نقش اساسی در رشد ویژگی‌های روان‌شناختی کودک دارد.

برک^۳ (۱۳۸۵) نیز دلبستگی را پیوند عاطفی عمیقی می‌داند که با افراد خاصی در زندگی کودک شکل می‌گیرد و باعث می‌شود کودک از تعامل با آن‌ها لذت برده و در مواقع استرس از نزدیک بودن به آن‌ها احساس آرامش کند و از آنجایی که مادر عامل اصلی این ارتباط می‌باشد، مهم‌ترین تأثیر در تعیین کیفیت آن ایفاء می‌کند.

اینثورث^۴، بلهار^۵، واترز^۶ و وال^۷ (۱۹۷۸؛ نقل در هافسترا^۸، ۲۰۰۹) براساس تحقیقات آزمایشگاهی دریافتند که واکنش‌های مراقب اولیه در برابر نیازهای کودک، منجر به تفاوت‌هایی در دلبستگی نوزاد به مراقب می‌گردد و تفاوت در این دلبستگی باعث شکل‌گیری دو سبک دلبستگی ایمن و نایمن می‌شود که سبک دلبستگی نایمن نیز شامل دو سبک دلبستگی با عنوان اجتنابی و دوسوگرا است. این سبک‌های دلبستگی عبارتند از: الف) سبک دلبستگی ایمن: این سبک دلبستگی در نتیجه‌ی رفتارهای مراقبی در دسترس و پاسخگو، در کودک شکل می‌گیرد. کودک ایمن دارای تصویری مثبت از خود و دیگری است و در تعاملات اجتماعی از اعتماد به نفس کافی برخوردار است؛ ب) سبک دلبستگی نایمن اجتنابی: این سبک دلبستگی نایمن در نتیجه‌ی ادراک کودک از مراقب به عنوان فردی که در هنگام نیاز در دسترس و پاسخگو نیست، شکل می‌گیرد؛ و ج) سبک دلبستگی نایمن دوسوگرا: این الگوی دلبستگی نایمن نیز در نتیجه‌ی ادراک کودک از مراقب به عنوان فردی متناقض و غیرپاسخگو شکل می‌گیرد. فرایکر^۹ (۲۰۰۶) معتقد است که سبک دلبستگی دوسوگرا منعکس‌کننده‌ی خشم و اعتراض ناشی از مراقبت و پاسخگویی متناقض است.

نتایج پژوهش‌ها (به عنوان مثال: لاروس^{۱۰}، ۲۰۰۵؛ کیم^{۱۱}، ۲۰۰۵؛ اپنهایم^{۱۲}، ۲۰۰۷؛ استافورد، زینه و اسکرینگا^{۱۳}، ۲۰۰۳؛ نقل در طاهری و همکاران، ۱۳۸۹) نشان داده است افرادی که از سبک دلبستگی نایمن (اجتنابی و دوسوگرا) برخوردارند در مقایسه با افراد با دلبستگی ایمن، اغلب عصبی و ستیزه‌جو هستند. رشد بعدی این کودکان ناسالم و دارای مشکلات رفتاری، احساس تنهایی^{۱۴}، رفتارهای ضداجتماعی، ناسازگاری، درماندگی روان‌شناختی، عدم برقراری ارتباط

¹ John Bowlby

² Attachment

³ Burke

⁴ Ainsworth

⁵ Blehar

⁶ Waters

⁷ Wall

⁸ Hofstra

⁹ Fricker

¹⁰ Larose

¹¹ Kim

¹² Oppenheim

¹³ Stafford, Zeanah & Scheeringa

¹⁴ Loneliness

دو طرفه‌ی رضایت‌بخش، اعتماد به نفس پایین، وجدان اخلاقی رشدنیافته و عدم تمایز در ابراز محبت بین آشنا و غریبه می‌باشند. بر اساس شواهدی که در ادامه ارائه می‌شود می‌توان این انتظار را داشت که سبک‌های دلبستگی با رشد ادراک بینایی نیز در ارتباط باشد.

اولین دسته‌ی شواهد برگرفته از نظریه‌های ادراکی- حرکتی (از جمله کپارت^۱، فیشر، ماری و باندی^۲، ۱۹۹۱؛ آیرس^۳، ۱۹۸۱، ۱۹۷۸؛ نقل در لرنر^۴، ۱۳۸۴) است. طبق نظریه‌ی کپارت، به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌های ادراکی- حرکتی، رشد ذهنی کودک با کنترل حرکات شروع می‌شود و مراحلی چون کشف منظم، ادراک مسائل، ترکیب و تکمیل دریافت‌های حسی و در پایان تشکیل مفاهیم را طی می‌کند. کپارت معتقد است ادراک با حرکت پیوند می‌یابد و حرکت و کاوشگری باعث شکل‌گیری فرآیندهای عالی ذهن می‌شود. در همین راستا هازن و دورت^۵ (۱۹۸۲) در پژوهشی نشان دادند کودکان دلبسته‌ی ایمن فعالیت و کاوشگری بیشتری در کشف محیط اطرافشان دارند. لذا می‌توان انتظار داشت که کاوشگری‌های بیشتر کودکان ایمن باعث برتری رشد ادراکی در آن‌ها نسبت به کودکان نایمن شود. دومین دسته از شواهد برگرفته از نظریه‌ی شناختی- اجتماعی ویگوتسکی^۶ است. ویگوتسکی (۱۹۷۸) به نقش ارتباطات متقابل اجتماعی به ویژه ارتباط بین کودک و بزرگسال در رشد شناخت تأکید کرده است. طبق نظریه‌ی ویگوتسکی کارکردهای روان‌شناختی سطح بالا از طریق ارتباط متقابل کودک و بزرگسال درونی می‌شود. در همین راستا یافته‌های پژوهشی نشان دادند بین کیفیت دلبستگی و عوامل شناختی ارتباط وجود دارد. به طور مثال ون‌ایجنز دورن و ون‌ولیت‌ویسر^۷ (۱۹۸۸) در پژوهشی بر روی کودکان، نمرات کودکان دلبسته‌ی ایمن را در آزمون هوشی به طور معناداری بالا گزارش کردند. همچنین مین^۸ (۱۹۷۳؛ نقل در درویتر و ون‌ایجنز دورن، ۱۹۹۳) در پژوهش خود نشان داد کودکان با دلبستگی ایمن در بازی‌های آزاد گستره‌ی توجه طولانی‌تری دارند. نتایج پژوهش فرانکل و بتیس^۹ (۱۹۹۰؛ نقل در درویتر و ون‌ایجنز دورن، ۱۹۹۳) نیز بیانگر این است که کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه‌ی کودکان نایمن در طی تکالیف حل مسأله، زمان بیشتری را روی تکالیف صرف می‌کنند. همچنین متاس و آرنند^{۱۰} (۱۹۷۸؛ نقل در درویتر و ون‌ایجنز دورن، ۱۹۹۳) در مطالعات خود دریافتند که بین پایگاه دلبستگی و ارتباطات متقابل در طی حل مسأله در سنین کودکی و پیش‌دبستانی ارتباط وجود دارد. هورسویل^{۱۱} (۲۰۰۸) نیز در پژوهش خود به این نتیجه دست یافت که رفتار دلبستگی به طور فزاینده‌ای باعث درگیری در ارتباطات متقابل کلامی مثل صحبت کردن در مورد احساسات می‌شود و به این طریق می‌تواند در سطوح بالای شناختی مثل زبان، تأثیر بگذارد.

¹ Kephart

² Fisher, Mary & Bandy

³ Aires

⁴ Lerner

⁵ Hazen & Durrett

⁶ Vygotsky

⁷ Van Vliet-Visser

⁸ Main

⁹ Frankel & Bates

¹⁰ Metas & Arend

¹¹ Horswill

بنابراین با توجه به مبانی نظری و پژوهشی و تأثیر تعامل مادر- کودک بر رشد شناختی کودک، انتظار می‌رود کیفیت رابطه‌ی مادر و کودک بر ادراک بینایی نیز به عنوان یک جنبه از رشد شناختی تأثیرگذار باشد. با این وجود در داخل کشور پژوهش‌هایی که به بررسی دلبستگی پرداخته‌اند، عمدتاً رابطه‌ی آن را با مشکلات روان‌شناختی مثل اختلالات شخصیت (بشارت، کریمی و رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۵)، آسیب‌های روانی مثل افسردگی و اضطراب (نایی‌نیا، سالاری و غروی، ۱۳۹۰؛ پیوسته‌گر و همکاران، ۱۳۹۱؛ طهورسلطانی، دانشورپور و کریمی، ۱۳۹۰)، اختلال‌های مصرف مواد و بزهکاری (مشهدی و محمدی، ۱۳۸۸؛ بشارت، غفوری و رستمی، ۱۳۸۶؛ برجلی، برشان و درتاج، ۱۳۸۸)، هیجانات (لطیفیان و آقادلورپور، ۱۳۹۱؛ بشارت، ۱۳۹۱؛ بشارت، ۱۳۸۸)، مسائل و مشکلات زناشویی (مردانی‌حموله و حیدری، ۱۳۸۹؛ شاکر، آشتیانی و مهدویان، ۱۳۹۰) و ... مورد بررسی قرار داده‌اند. علاوه بر این پژوهش‌ها عمدتاً بر روی جامعه‌ی نوجوان و بزرگسال متمرکز بوده‌اند، و کمتر پژوهشی به بررسی دلبستگی و اثر آن بر رشد شناختی کودک پرداخته است.

لذا پژوهش حاضر به دنبال بررسی کیفیت دلبستگی و تأثیر احتمالی آن بر رشد ادراک بینایی است و از آن‌جا که طبق نظر بالبی (۱۹۷۳؛ نقل در تبعه‌امامی و همکاران، ۱۳۹۰) پنج سال اول زندگی دوره‌ای حساس برای رشد دلبستگی محسوب می‌شود، پژوهش حاضر به دنبال مقایسه‌ی سطح مهارت‌های ادراک بینایی در کودکان پنج ساله با دلبستگی ایمن و نایمن می‌باشد.

۱-۳ اهمیت و ضرورت پژوهش

ادراک بینایی یکی از موضوعات مهم رشدی است که همان‌گونه که در بیان مسأله ذکر شد نقش بارزی را در فعالیت‌های روزمره و تحصیلی ما ایفاء می‌کند، لذا شناسایی شرایطی که رشد بهینه آن را فراهم سازد و یا بالعکس شناسایی عواملی که در رشد آن خلل ایجاد می‌نماید از اهمیت زیادی برخوردار است. پژوهش حاضر در این راستا به بررسی کیفیت رابطه‌ی مادر و کودک به عنوان یکی از علل احتمالی رشد ادراک بینایی پرداخته است.

با توجه به مبانی نظری در ارتباط میان دلبستگی و عوامل شناختی، و علی‌رغم اهمیت کیفیت تعامل مادر و کودک در ابعاد مختلف رشد و از جمله رشد شناختی، در کشور ما در زمینه‌ی ارتباط بین کیفیت تعامل مادر و کودک و تأثیر آن بر ابعاد مختلف رشد شناختی پژوهش‌های اندکی انجام شده و با توجه به جستجوهای پژوهشگر، پژوهشی به منظور مقایسه‌ی ادراک بینایی در کودکان با دلبستگی ایمن و نایمن یافت نشد، لذا پژوهش‌هایی از این دست می‌تواند ضمن پر کردن این خلاء اطلاعاتی، دستاوردهای نظری و عملی مفیدی را درباره‌ی ادراک بینایی فراهم سازد.

۱-۴ گزاره‌های پژوهش

۱-۴-۱ اهداف پژوهش

پژوهش حاضر دارای یک هدف اصلی و هفت هدف فرعی است:

هدف اصلی پژوهش

مقایسه‌ی میزان ادراک بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.

اهداف فرعی پژوهش

- مقایسه‌ی سطح تشخیص بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح حافظه‌ی بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح روابط بینایی - فضایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح ثبات شکل در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح حافظه‌ی توالی بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح تشخیص شکل از زمینه در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.
- مقایسه‌ی سطح اکمال بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن و نایمن.

۱-۴-۲ فرضیه و سؤال‌های پژوهش

فرضیه پژوهش

میزان ادراک بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن بالاتر از کودکان دلبسته‌ی نایمن است.

سؤال‌های پژوهش

۱. آیا سطح تشخیص بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۲. آیا سطح حافظه‌ی بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۳. آیا سطح روابط بینایی - فضایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۴. آیا سطح ثبات شکل بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۵. آیا سطح حافظه‌ی توالی بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۶. آیا سطح تشخیص شکل از زمینه در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟
۷. آیا سطح اکمال بینایی در کودکان دلبسته‌ی ایمن در مقایسه با کودکان دلبسته‌ی نایمن متفاوت است؟

۱-۵ تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش

ادراک بینایی: فرآیندی است که طی آن اطلاعات گرفته شده از محرک بینایی تفسیر و سازماندهی می‌شوند (رید و دریک^۱، ۱۹۹۰). از نظر عملیاتی نیز ادراک بینایی نمره‌ی بهره‌ی ادراکی است که آزمودنی در آزمون ادراک بینایی غیر وابسته به حرکت (TVPS-R^۲) کسب می‌کند. در این آزمون هر چه آزمودنی نمره‌ی بهره‌ی ادراکی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح ادراک بینایی بالاتر است.

تشخیص بینایی: به توانایی فرد در تشخیص خصوصیات واقعی دو شکل، زمانی که یکی از اشکال در میان اشکال مشابه دیگر قرار بگیرد، گفته می‌شود (چلفانت و شفهلین، ۱۹۶۹؛ نقل در فریاری و رخشان، ۱۳۷۹).

از نظر عملیاتی نیز مهارت تشخیص بینایی نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس تشخیص بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح تشخیص بینایی بالاتر است.

حافظه‌ی بینایی: به توانایی فرد در به خاطر آوردن سریع تمام ویژگی‌های شکلی که قبلاً نشان داده شده است و پیدا کردن این شکل در میان اشکال مشابه دیگر، گفته می‌شود (گاردنر، ۱۹۹۶). از نظر عملیاتی نیز مهارت حافظه‌ی بینایی نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس حافظه‌ی بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح حافظه‌ی بینایی بالاتر است.

روابط بینایی - فضایی: به توانایی تشخیص شکلی که با سایر اشکال از نظر جهت متفاوت است، گفته می‌شود (دیویس^۳، برنز^۴، ویلکرسون^۵ و استیچن^۶، ۲۰۰۵). از نظر عملیاتی نیز مهارت روابط بینایی - فضایی نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس روابط بینایی - فضایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح مهارت روابط بینایی - فضایی بالاتر است.

ثبات شکل بینایی: توانایی تشخیص ویژگی‌های اصلی یک شیء یا شکل و پیدا کردن آن در میان سایر اشیاء یا اشکال، حتی اگر در برخی از ویژگی‌ها مثل رنگ، اندازه و چرخش‌های فضایی متفاوت باشد (دیویس و همکاران، ۲۰۰۵). از نظر عملیاتی نیز مهارت ثبات شکل بینایی نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس ثبات شکل بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان - دهنده‌ی سطح ثبات شکل بینایی بالاتر است.

حافظه‌ی توالی بینایی: توانایی انتخاب گروهی از شکل‌ها که از نظر ترتیب، با یک گروه از شکل‌هایی که کودک به خاطر سپرده است، همخوانی دارد (گاردنر، ۱۹۹۶). از نظر عملیاتی نیز مهارت حافظه‌ی توالی بینایی نمره‌ای است که

¹ Reid & Drake

² Test of visual perception skills (non-motor)-Revised

³ Davis

⁴ Burns

⁵ Wilkerson

⁶ Steichen

آزمودنی در خرده مقیاس حافظه‌ی توالی بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح حافظه‌ی توالی بینایی بالاتر است.

تشخیص شکل از زمینه: توانایی تشخیص یا پیدا کردن یک شکل معنادار وقتی آن شکل که در میان سایر اشکال پنهان شده است (دیویس و همکاران، ۲۰۰۵). از نظر عملیاتی نیز مهارت تشخیص شکل از زمینه نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس تشخیص شکل از زمینه‌ی بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح تشخیص شکل از زمینه بالاتر است.

اکمال بینایی: توانایی شناسایی تصویری که اگر تمام خطوط نقطه‌چین روی آن به هم وصل شود، با شکل اولیه همخوانی دارد (چلفانت و شفهلین، ۱۹۶۹؛ نقل در فریاری و رخشان، ۱۳۷۹). از نظر عملیاتی نیز مهارت اکمال بینایی نمره‌ای است که آزمودنی در خرده مقیاس اکمال بینایی در آزمون ادراک بینایی (TVPS-R) کسب می‌کند. در این خرده مقیاس آزمودنی هرچه نمره‌ی بالاتری کسب کند، نشان‌دهنده‌ی سطح اکمال بینایی بالاتر است.

سبک دلبستگی ایمن: این سبک منعکس‌کننده‌ی کودکی است که مراقب خود را به عنوان شخصی پاسخگو و در دسترس ادراک می‌کند و دارای تصویر مثبتی از خود و دیگران است (هافسترا، ۲۰۰۹).

سبک دلبستگی نایمن: این سبک منعکس‌کننده‌ی کودکی است که مراقب خود را به عنوان شخصی غیرپاسخگو و متناقض ادراک می‌کند که در هنگام نیاز در دسترس و حمایت‌کننده‌ی کودک نمی‌باشد (هافسترا، ۲۰۰۹).

از نظر عملیاتی سبک‌های دلبستگی ایمن و نایمن، بر اساس نمره‌ی آزمودنی در پرسشنامه کیو-ست دلبستگی^۱ تعیین می‌گردد. با توجه به اینکه در پرسشنامه‌ی کیو-ست دلبستگی، نمرات در طیف ۱- (نایمن‌ترین) تا ۱+ (ایمن‌ترین) قرار می‌گیرند، به لحاظ عملیاتی مقصود از کودکان دلبسته‌ی ایمن، کودکانی هستند که نمرات آن‌ها در طیف انتهایی ۱+ و کودکان دلبسته‌ی نایمن، کودکانی هستند که نمرات آن‌ها در طیف انتهایی ۱- قرار دارد.

¹ Q-set Attachment